

Małgorzata Wieleba-Walicka

Wpływ Leona Petrażyckiego na rozwój wiedzy o postawach społecznych społecznych wobec prawa oraz bezpieczeństwa prawnego

---

Kultura Bezpieczeństwa. Nauka-Praktyka-Refleksje nr 10, 39-50

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Małgorzata Wieleba-Walicka - WPLYW LEONA PETRAŻYCKIEGO NA ROZWÓJ WIEDZY O POSTAWACH SPOŁECZNYCH WOBEC PRAWA ORAZ BEZPIECZEŃSTWA PRAWNEGO

*„Prawo rozumne stanowi złożoną i potężną szkołę uspołecznienia narodowego (...)
prawo chybione może szerzyć demoralizację i zatruwać duszę narodu (...)”⁸³”*

Abstract

The aim of this article is to present a basic knowledge about scientific achievements of Leon Petrażycki and to underline the role that he plays in the process of developing knowledge about different types of social attitude for law and safety. In ten points the author gives the most important information on that matter, which is based on the most popular works of art, additional theoretical questions and comments. To make the article more useful, author presents not only theory but also current observations and remarks, interesting glossaries and annotations. The article brings up subjects from social studies, safety and security studies as well as legal studies.

Key words: Leon Petrażycki, social roles of law, culture, safety, security

Abstrakt

Niniejszy artykuł ukazuje rolę Leona Petrażyckiego, jako polskiego socjologia prawa, w kształtowaniu wiedzy na temat narodowych i ponadnarodowych postaw społecznych wobec prawa i bezpieczeństwa prawnego, będących elementem kultury każdego społeczeństwa i państwa. W dziesięciu zwięzłych tezach autorka przedstawia najważniejsze elementy dorobku naukowego Petrażyckiego, będące do dziś podstawą nauk analizujących zjawiska, procesy i stosunki społeczne, mające wpływ na szeroko rozumiane bezpieczeństwo i związane z nim prawo. Na zakończenie autorka dokonuje podsumowania tych tez oraz przedstawia własne wnioski. Celem artykułu jest zapoznanie czytelnika z elementami pracy naukowej Leona Petrażyckiego, analiza tych elementów, oraz przedstawienie propozycji ich zastosowania w obecnie panujących stosunkach społecznych. Artykuł, oprócz zagadnień teoretycznych z dziedziny nauk prawnych i nauk społecznych, w tym nauk o bezpieczeństwie, zawiera komentarze, odwołania do znanych dzieł naukowych oraz cytaty, a także spostrzeżenia autorki.

⁸³ L. Petrażycki, *Teoria państwa i prawa*, Warszawa 1959, [w:] K. Pol, *Poczet prawników polskich*, Wyd. C.H. Beck, Warszawa 2000, s. 729.

Słowa kluczowe: Leon Petrażycki, postawy społeczne, socjologia prawa, bezpieczeństwo, kultura, społeczeństwo

Wprowadzenie

Leon Petrażycki, polski prawnik i socjolog przełomu XIX i XX wieku, odegrał szczególną rolę w kształtowaniu socjologii prawa, jako nauki zajmującej się oddziaływaniem prawa na funkcjonowanie życia społecznego oraz oddziaływaniem życia społecznego na funkcjonowanie prawa, a przez to kształtowaniem postaw społecznych wobec prawa i bezpieczeństwa prawnego. Był w skali krajowej, europejskiej, a także międzynarodowej zarówno prekursorem wiedzy na temat relacji prawo - społeczeństwo i odwrotnie, twórcą nowych teorii, nowych metod i aspektów badawczych, jak również wzorem dla kolejnych naukowców i inspiratorem w podejmowanych przez nich, dalszych badaniach, polemikach i dyskusjach socjologiczno-prawnych.

Przedmiotem badań w niniejszej pracy jest dorobek naukowy oraz idee Leona Petrażyckiego, natomiast celem niniejszej pracy jest analiza tych idei, które wpłynęły na powstanie i kształtowanie socjologii prawa jako nauki będącej źródłem wiedzy na temat różnych postaw społecznych wobec prawa i bezpieczeństwa prawnego.

Rozwinięcie

Po pierwsze, Leon Petrażycki był prekursorem empirycznej socjologii prawa oraz teorii deontycznej rozwijanej w nauce od połowy XX wieku. Sformułował on bowiem ogólne reguły metodologiczne dotyczące postępowania badawczego, tworzenia pojęć w nauce oraz budowania kryteriów adekwatności teorii naukowych, wprowadził także klasyfikację nauk. W miejsce kryterium prawdziwości twierdzeń Petrażycki wprowadził kryterium ich adekwatności (współmierności), a w miejsce zdań i sądów, jako podstawowych kategorii logicznych, wprowadził pojęcie pozycji, jako bardziej elementarnych myśli⁸⁴. Twierdzenia i teorie mają być adekwatne, tzn. trafne zakresowo, a pojęcia muszą nadawać się do formułowania o nich twierdzeń i teorii adekwatnych. Wydaje się słuszną i aktualną do dziś teza Petrażyckiego, że każdego badacza, w tym badacza socjologii prawa, powinna cechować niezależność w myśleniu oraz w działaniu, które ma być ukierunkowane na analizę tego, jak normy prawne oddziałują na społeczeństwo i odwrotnie, a przez to w jaki sposób wpływają na bezpieczeństwo prawne. Na tej podstawie badacz powinien budować tezy oraz obudowywać je nowymi dowodami i przemyśleniami, a w ten sposób zdobytą wiedzę oraz doświadczenia przekazywać swoim uczniom, zarażając ich swoimi pomysłami⁸⁵.

Podstawową metodą badawczą powinna być obserwacja, zarówno zewnętrzna jak i wewnętrzna introspekcja⁸⁶, oraz eksperyment, a przedmiotem badań - rzeczywistość oraz

⁸⁴ A. Kojder, *Idee społeczno-prawne Leona Petrażyckiego i ich współczesne kontynuacje*, www2.wpia.uw.edu.pl/files/Idee_spoeczno-prawne_LP.pdf?short, dostęp: 19.04.2013, godz. 22.30, s. 3.

⁸⁵ L. Petrażycki, *O pobudkach postępowania i o istocie moralności i prawa*, Oficyna Naukowa 2002, s. IX.

⁸⁶ *Introspekcja* (z łac. *introspectio* – „wglądanie do wnętrza”) – w psychologii analiza własnych stanów psychicznych, myśli i przemyśleń; Por. E. Aronson, T. D. Wilson, R. M. Akert, *Psychologia społeczna. Serce i umysł*, Zysk i S-ka, Poznań 1997; Por. J. Piwowarski, *Etyka funkcjonariusza Policji. Źródła, motywacje, realizacja*, Kraków 2012, s. 17.

stany psychiki ludzkiej. W ten sposób nauka powinna dążyć do jak najpełniejszego, adekwatnego poznawania prawdy, lecz równorzędnym jej celem powinno być udoskonalanie życia⁸⁷ a tym samym udoskonalanie społeczeństwa poprzez kształtowanie w nim pożądanych postaw społecznych, dających poczucie bezpieczeństwa, ponieważ „bezpieczeństwo to przede wszystkim wolność od niedostatku, wolność nie tylko od konfliktów międzynarodowych, ale również konfliktów wewnętrznych [...]”⁸⁸.

Niniejsze metody oraz cele badawcze Leona Petrażyckiego, są do dziś wykorzystywane zarówno w badaniach podejmowanych w obszarze nauk socjologicznych, jak również w obszarze nauk o bezpieczeństwie⁸⁹. Możliwość obserwacji elementów i relacji zachodzących w różnych systemach prawnych, w których funkcjonuje społeczeństwo, daje empirycznie sprawdzoną i uzasadnioną wiedzę na temat postaw społecznych wobec prawa, co z kolei stanowi podstawę kształtowania tych postaw, a przez to podstawę skutecznego wpływania na bezpieczeństwo prawne.

Po drugie, Leon Petrażycki stworzył pojęcie emocji, w tym emocji prawnych, jako przeżyć wewnętrznych każdego człowieka żyjącego w społeczeństwie i jako czwartego, obok rozumu (poznania), uczucia (przeżycia przyjemności lub przykrości) i woli, zjawiska psychicznego cechującego ludzi⁹⁰. Emocja powstaje w psychice, to szczególnego rodzaju afekt (impulsja), przeżycie o charakterze doznawczo-popędowym⁹¹, a skoro tak, to jest ona podstawą każdego działania ludzkiego i pełni rolę przystosowującą organizm ludzki do warunków życia w społeczeństwie. Sądy i przekonania to połączenie wyobrażenia jakiegoś czynu z tymi emocjami, a treści tych sądów i przekonań to normy⁹².

Zdaniem Petrażyckiego istnieją dwa rodzaje emocji: emocje obowiązku (imperatywne), czyli moralne oraz emocje obowiązkowo-przydzielające, (imperatywno-atrybutywne), czyli prawne, przy czym prawo ewoluuje od emocji imperatywnych do emocji imperatywno-atrybutywnych, które są silniejsze, ponieważ mają charakter dwustronny, tj. nakładają obowiązek, ale również dają możliwość roszczeń wobec innych ludzi.

W tym miejscu należy zgodzić się w pełni z Leonem Petrażyckim, ale jednocześnie dodać, że prawo powstałe z emocji może posiadać dwie wady: po pierwsze, może być przypadkowe oraz nieracjonalne, a po drugie, może być nieadekwatne do oczekiwań i potrzeb społecznych, ponieważ istnieje ryzyko, że będzie wytworem i wyrazem emocji tylko niektórych grup społecznych, a nie większości demokratycznego społeczeństwa.

Przypadkowość i nieracjonalność prawa polega na objęciu przedmiotem regulacji obszarów, które zostały wybrane w sposób wrywkowy, przypadkowy, niejako pod wpływem potrzeby danej chwili lub jako wynik presji społecznej, ale z pewnością nie w oparciu o zupełne i merytoryczne kryteria, będące uzasadnieniem dla podejmowanych działań legislacyjnych (prawotwórczych). Nieadekwatność prawa do oczekiwań i postaw społecznych polega natomiast na braku powiązania funkcjonalnego treści przepisów i wynikających z nich norm prawnych z koniecznymi do uregulowania fragmentami rzeczywistości. Każda z tych wad kształtuje negatywne postawy społeczne wobec prawa, a tym samym wobec

⁸⁷ K. Pol, *Poczet prawników polskich*, Wyd. C.H. Beck, Warszawa 2000, s. 750.

⁸⁸ J. Piwowarski, *Estetyka jako ważny czynnik kultury bezpieczeństwa przestrzeni środowiska lokalnego*, [w:] *Bezpieczeństwo społeczności lokalnej*, A. Lewkowicz, T. Majer (red.), Olsztyn 2012, s. 318.

⁸⁹ J. Depo, J. Piwowarski, *Bezpieczeństwo informacyjne. Informacje niejawne*, cz. I oraz II, Kraków 2012, s. 7; Por. J. Piwowarski, *Bezpieczeństwo jako pożądany stan oraz jako wartość*, [w:] *Bezpieczeństwo jako wartość*, Kraków 2010, 56-57.

⁹⁰ K. Pol, *Poczet prawników polskich*, Wyd. C.H. Beck, Warszawa 2000, s. 742.

⁹¹ L. Petrażycki, *O pobudkach...*, s. XLIII.

⁹² Tamże, s. 22.

bezpieczeństwa prawnego, a to powoduje wzrost niepewności prawnej, postawy niechęci wobec prawa a w krytycznych sytuacjach przyczynia się do społecznego omijania prawa.

Z drugiej strony sytuacja wzmożonej krytyki wobec obowiązujących przepisów i sytuacja zagrożenia bezpieczeństwa prawnego może jednocześnie stanowić inspirację do podejmowania bardziej już racjonalnych działań naprawczych i wypracowywania rozwiązań akceptowanych i pożądaných społecznie, a w konsekwencji inspirację do rozpoczęciu procesu zmian o charakterze systemowym w podejściu społeczeństwa do prawa.

Warto również pamiętać, szczególnie w dzisiejszym masowym, globalnym, informacyjnym i konsumpcyjnym świecie, że emocje nadal są najistotniejszym bodźcem w komunikacji społecznej, będącej przecież elementem budowania relacji społecznych, czyli związków międzyludzkich oraz postaw ludzkich wobec prawa.

Po trzecie, Leon Petrażycki oddzielił moralność od prawa, stworzył pojęcie motywacji oraz świadomości prawnej. Postępowaniem każdego człowieka kierują zawarte w psychice wewnętrznej pobudki, inaczej motywy, wyrażane poprzez emocje poprzedzające konkretne zachowanie się ludzi. Poprzez połączenie wyobrażeń różnych czynów z emocjami powstaje teoria obowiązków dwustronnych - prawnych oraz obowiązków jednostronnych - moralnych⁹³. Biorąc pod uwagę fakt, że normy moralne mają charakter imperatywny, a normy prawne mają charakter imperatywno-atrybutywny (nakazująco-przydzielający), to motywacja prawna ma większe znaczenie dla społeczeństwa, a postęp społeczny polega na rozpowszechnieniu się w psychice społecznej skojarzenia wyobrażeń postępowania korzystnego dla całej społeczności⁹⁴. Motywacja moralna i prawna to niezbywalne aspekty kultury bezpieczeństwa człowieka z trzema filarami: mentalnym, organizacyjno-prawnym i materialnym⁹⁵. Oznacza to, że dla rozwoju życia społecznego i kształtowania postaw społecznych ważniejsza jest motywacja prawna i to ją trzeba doskonalić, ponieważ istnieje w niej szczególna energia i stanowczość ciśnienia motywacyjnego nadawanego świadomości etycznej przez dołączenie atrybutu i czyniącego odpowiednie postępowanie zwykłym i naturalnym⁹⁶.

Takie podejście daje początek rozwojowi świadomości poszanowania własnych i cudzych praw w życiu społecznym, czyli poczucia świadomości prawnej, która jest istotnym czynnikiem kształtowania osobowości człowieka⁹⁷ oraz istotnym elementem kultury każdego społeczeństwa. Niektórzy krytykowali zbyt daleko idący psychologizm w petrażycjańskim ujęciu świadomości prawnej⁹⁸, jednak nie miało to wpływu na fakt, że pojęcie to nadal istnieje i jest przedmiotem obecnych badań socjologiczno-prawnych. Jak trafnie określił A. Kojder „Prawo jest czymś więcej niż zbiorem nakazów i zakazów chronionych przymusem państwowym (...) prawo jest ponad państwem”⁹⁹. Można zatem wnioskować, że prawo najlepsze, to prawo adekwatne, to znaczy dostosowane do potrzeb jakościowych życia społecznego oraz utworzone w oparciu o rzetelną wiedzę na temat przyczyn ludzkiego postępowania, określonych jako petrażycjańskie motywy. Co więcej, prawo najlepsze, to prawo stworzone w oparciu o doświadczenia wynikające z uważnej analizy postaw pozytywnych i negatywnych społeczeństwa wobec prawa. To zaś oznacza system prawa

⁹³ Tamże, s. XXI.

⁹⁴ Tamże, s. XXII.

⁹⁵ J. Piwowarski, Słowo Wstępne, [w:] „Kultura Bezpieczeństwa. Nauka – Praktyka – Refleksje”, Apeiron WSBPI Wydawnictwo, 2012, nr. 9.

⁹⁶ Tamże, s. 76.

⁹⁷ M. Szyszkowska (red.), *Filozofia prawa*, Wyd. Prawnicze PWN, Warszawa 2001, s. 138.

⁹⁸ Szerzej na temat wad i zalet oraz szczegółowej analizy pojęcia „świadomość prawna”, patrz: Z. Cywiński, *Kilka uwag o ujęciach świadomości prawnej*, *Studia Iuridica XXXI/1996*.

⁹⁹ A. Kojder, *Idee społeczno-prawne...*, s. 9.

stworzony w oparciu o aspekt wartości, będących elementem kultury każdego społeczeństwa (por. pierwszy filar kultury bezpieczeństwa).

Wobec powyższego warto zwrócić uwagę, na wciąż aktualną wskazówkę legislacyjną mówiącą, że prawo powinno być skutecznym instrumentem oddziaływania na życie społeczne tak, aby poprzez mądre i dostosowane do potrzeb społecznych normy, kształtować charaktery i postawy ludzkie, wpływając tym samym na „charakter społeczeństwa” oraz narodu, a w konsekwencji kształtować bezpieczeństwo prawne każdego społeczeństwa. Wiedza na temat praw i obowiązków własnych oraz odpowiadających im obowiązków i praw innych, daje możliwość dokonywania racjonalnych wyborów oraz kształtowania pożądanych postaw społecznych. Łatwo dziś bowiem zauważyć, że im większe i aktywniejsze zaangażowanie społeczne w tworzenie przepisów (w proces legislacyjny), tym większa ich akceptacja oraz chęć stosowania w stosunkach społecznych.

Po czwarte, Leon Petrażycki był prekursorem psychologicznej teorii prawa i moralności. Uważał, że prawo realnie istnieje w psychice jednostki w postaci przeżyć prawnych, imperatywno-atrybutywnych (zobowiązująco-uprawnających), zaś normy prawne, uprawnienia, obowiązki są jedynie projekcjami emocjonalnymi podmiotów doznających odpowiednich przeżyć. Ważne jest zatem, aby oddzielić przeżycia prawne, czyli wyobrażenia konkretnych przedmiotów lub podmiotów, którym przysługuje domaganie się wykonania zobowiązań od przeżyć moralnych, czyli odczuć obowiązku, bez równoległego przekonania o uprawnieniach innych, mogących domagać się wykonania tego obowiązku¹⁰⁰. Oznacza to postulat, zgodnie, z którym, nauka powinna zajmować się badaniem tego, co kieruje ludźmi, nie zaś badaniem norm prawa obowiązującego, ponieważ mają one charakter wtórny wobec motywów zachowania ludzkiego.

Prawo do dziś jest czynnikiem życia oraz składnikiem kultury bezpieczeństwa cywilizowanych społeczeństw. Wyznacza ono granice postępowania ludzkiego oraz wprowadza sankcje obowiązujące w przypadkach przekroczenia tych granic. Skoro procesy społeczne umotywowane w psychice ludzkiej kreują prawo, to należy uznać, że prawo będąc efektem tych zmian i procesów modyfikuje się tak, jak zmianom podlega psychika człowieka. Prowadzi to do kolejnego wniosku, że ewolucja postaw społecznych może spowodować zmianę prawa. Z kolei zmiana systemów prawa może spowodować kolejną modyfikację postaw społeczeństwa i zmianę poczucia bezpieczeństwa prawnego.

Należy więc zgodzić się ze stwierdzeniem, że prawo wywierając wpływ na rozwój psychiki ludzkiej, samo zmienia się również odpowiednio do tych zmian¹⁰¹, a idąc dalej, zrozumienie psychiki ludzkiej pozwoli na zrozumienie prawa i odwrotnie. Na podstawie powyższych wniosków Petrażycki, uznał wyższość prawa nad moralnością w życiu społecznym, bo przecież prawo skuteczniej i pewniej niż moralność wzmacnia przyzwyczajenia, cechy charakteru i skłonności społeczne¹⁰². W tym miejscu należy zauważyć, że w tej materii istnieją również poglądy, iż pierwszeństwo ma moralność, kojarzona z *ius naturale*. Zwolennicy tych poglądów uznają jednocześnie ogromną potrzebę istnienia prawa stanowionego jako niezbędnego elementu rozwijających się społeczeństw. Sam Petrażycki nie prezentował legalistycznej postawy wobec prawa pozytywnego (stanowionego), czemu dał wyraz w koncepcji psychologizmu prawniczego.

¹⁰⁰ Seidler G., Groszczyk H., Pieniążek A., *Wprowadzenie do nauki o państwie i prawie*, Wyd. Uniwersytetu Marii Curie - Skłodowskiej, Lublin 2010, s. 213.

¹⁰¹ J. Lande, w: J. Szacki, *Sto lat socjologii Polskiej od Supińskiego do Szczepańskiego*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 1995, s. 442.

¹⁰² A. Kojder, *Idee społeczno-prawne...*, s. 11.

Opisana teoria Petrażyckiego dała możliwość bardzo ważnej dziś obserwacji funkcjonowania prawa w społeczeństwie i początek kolejnej, rozwijanej w dalszych latach myśli socjologiczno-prawnej analizującej prawo w działaniu i oddziaływaniu na społeczeństwo i jego postawy w stosunkach społecznych, będących manifestacją kultury bezpieczeństwa.

Po piąte, Leon Petrażycki sformułował koncepcję prawa intuicyjnego, wynikającego z ww. psychologizmu prawniczego, jako przeciwieństwo prawa pozytywnego. Prawo jest intuicyjne, jest wewnętrznym przeżyciem psychicznym, wynikiem emocji ludzkich doświadczanych przez jednostkę żyjącą w społeczeństwie. Prawo nie jest dane człowiekowi tylko wypływa z jego psychiki, kształtowanej w określony sposób, w określonym środowisku i warunkach¹⁰³, dlatego tak ważna jest edukacja społeczeństwa już od wieku przedszkolnego dzieci. Prawo jest respektowane przez społeczeństwo nie dlatego, że taki nakaz wynika z norm prawa pozytywnego (oficjalnego), ale dlatego, ponieważ ludzie postępując zgodnie z psychiką wewnętrzną - prawem intuicyjnym (nieoficjalnym) chcą przestrzegać tego prawa. Zachowanie ludzkie polegające na stosowaniu się do zaleceń prawa wynika zatem z wewnętrznego przekonania każdego człowieka, a nie z zewnętrznego przymusu państwowego. Co więcej, prawo intuicyjne jest bliższe każdemu człowiekowi, bo wynika z jego psychiki i wewnętrznych przeżyć, zaś prawo pozytywne - oficjalne jest jedynie formalistycznym zapisem tego, co kształtowane jest w psychice ludzkiej. Dodać można zatem wniosek, że prawo intuicyjne jest chętniej przestrzegane niż prawo oficjalne, a bezpieczeństwo prawne wynika z psychiki ludzkiej i może być przez nią kształtowane.

Takie podejście Petrażyckiego zapoczątkowało rozwój procesu analizy zachowań ludzkich w przedmiocie przestrzegania i łamania prawa, a w konsekwencji zapoczątkowało stworzenie procesu kontroli prawnej oraz sankcji za łamanie przepisów prawa, co przyczynia się do poprawy bezpieczeństwa prawnego i pożądanego przez społeczeństwo kształtowanie postaw społecznych.

Po szóste, Leon Petrażycki zwrócił uwagę na społeczną rolę prawa. Skoro prawo jest wytworem psychiki ludzkiej, to oznacza, że człowiek ma realny wpływ na kształtowanie i kształt tego prawa, tj. może je tworzyć (powoływać), zmieniać (przekształcać) i likwidować (unicestwiać), a także może samodzielnie lub z innymi ludźmi wpływać na swoje i innych postawy wobec tego prawa, czyli wzbudzać świadomość prawną. W ciągu wieków prawo kształtuje silne przyzwyczajenia społeczne, bowiem wyznacza wszystkim adresatom wspólny „szablon postępowania”, a ów gromadzony przez wieki „kapitał przyzwyczajień”, na straży którego, stoją środki prawno-karne i instytucje kontroli prawnej, ma na względzie w ostatecznym rachunku - dobro ogółu, dobro rodzaju ludzkiego¹⁰⁴.

Dlatego też, ważnym jest, aby już na etapie wychowania przedszkolnego dzieci były uczone do rozwoju mocnej i żywej psychiki prawnej polegającej z jednej strony na zaszczepieniu w dzieciach poczucia moralności oraz poczucia prawa, czyli zarówno praw innych, jak również własnych¹⁰⁵. Prawo ma zdaniem Petrażyckiego pełnić trzy role społeczne:

1. wychowawczą - wspomagającą przystosowanie człowieka do życia w grupie społecznej,
2. rozdzielczą - dzielącą i wymieniającą dobra materialne oraz kulturowe,
3. organizacyjną - pomagającą w organizowaniu społeczeństwa we wszystkich zadaniach.

¹⁰³ K. Frieske, *Socjologia prawa*, Polskie Wydawnictwo Prawnicze Iuris, Warszawa-Poznań 2001, s. 65.

¹⁰⁴ A. Kojder, *Idee społeczno-prawne...*, s. 12.

¹⁰⁵ L. Petrażycki, *O pobudkach...*, s. 104.

W wyniku funkcjonowania powyższych mechanizmów wytwarza się trwały, skoordynowany system wywoływany przez prawo postępowania społecznego, trwały i ściśle określony porządek¹⁰⁶. Porządek ten gwarantuje bezpieczeństwo prawne i społeczną przychylność wobec obowiązujących regulacji prawnych oraz wynikających z nich norm postępowania społecznego, w tym norm prawnych.

Skutki wychowania bez świadomości społecznej roli prawa widoczne są w dzisiejszym świecie, w którym człowiek nietrzymający cegiełki edukacji zabezpieczającej go przed pokusami świata, podlegającemu popularnemu dziś wychowaniu bezstresowemu, ucieka się w dorosłym życiu albo do samotności i całkowitej alienacji, albo do różnego typu dewiacji, np. alkoholizmu, narkotyków, prostytucji itd. Itp. Ważne w ideach Leona Petrażyckiego jest zatem to, by każde pokolenie pozwalało swym dzieciom, już na etapie przedszkolnym, na suwerenne kształtowanie siebie, lecz z jednoczesnym poszanowaniem ram moralnych i prawnych ustalonych przez uczestników procesu wychowawczego, głównie rodziców, społeczeństwo i szkołę. Należy bowiem jak najwcześniej uczyć dzieci dokonywania dobrych wyborów w ramach świadomości prawnej, tak by one z kolei naukę tę przekazywały kolejnym pokoleniom. Poczucie świadomości prawnej, z której wynika poszanowanie prawa kształtowane już od wieku dziecięcego, daje wysokie szanse na rozwój społeczeństwa świadomego swych praw i obowiązków, społeczeństwa dbającego o kulturę bezpieczeństwa opartą o stanowione i stosowane przez siebie prawa, a tym samym dbającego o kulturę *in general* i realnie kształtującego własną cywilizację.

Po siódme, Leon Petrażycki zwrócił osobno uwagę na fakt, że prawo samo w sobie stanowi ważny element kultury każdego społeczeństwa, może być przez to społeczeństwo dynamicznie kształtowane, oznacza to, że społeczeństwo może mieć - i pożądanym jest aby właśnie miało - realny wpływ na proces jego uaktualnienia w duchu właściwie służących kulturze bezpieczeństwa modyfikacji.

Prawo jest czynnikiem życia społecznego, kształtuje postawy społeczne i psychikę ludzką, z której zresztą samo wynika. Jak wcześniej stwierdzono świadomość prawna powinna być kształtowana od wieku dziecięcego, dzięki czemu tworzony jest wzorzec postępowania zinternalizowany, akceptowany i stosowany w danym społeczeństwie przez jego członków już od najmłodszych lat.. Skoro więc prawo jest wytworem człowieka, wyznaczanych przez niego wartości i utrwalonego, akceptowanego sposobu postępowania, staje się ono elementem kultury i podlega procesom charakterystycznym dla fenomenu kultury¹⁰⁷. Kultura rozumiana jest bowiem jako wszystko, co jest rezultatem zbiorowej organizacji społeczeństwa, jako całokształt duchowego i materialnego dorobku społeczeństwa, moralne i umysłowe doskonalenie się każdego człowieka¹⁰⁸. Nieodłączną częścią tego zjawiska jest kultura bezpieczeństwa, w której zarówno etyka jak i praworządność mają swoje poczesne miejsce. Prawo jest więc zarówno wytworem kultury, jak również jest jej czynnikiem - dynamicznym elementem, a postawy społeczne wobec prawa są przejawami tej kultury i przez to wpływają na bezpieczeństwo prawne. Czynniki, o

¹⁰⁶J. Szacki, *Sto lat socjologii Polskiej od Supińskiego do Szczepańskiego*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 1995, s. 442.

¹⁰⁷ K. Frieske podkreślał kulturowe uwikłanie prawa w ideach Leona Petrażyckiego, w: K. Frieske, *Socjologia prawa...*, s. 26-32, zaś A. Kojder zwracał uwagę na aksjologię prawa i kwestie postępu społecznego, w: A. Kojder, *Idee społeczno-prawne...*, s. 14-17.

¹⁰⁸ *Słownik języka polskiego*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007, s. 332.

których jest tutaj mowa zawierają się w obrębie pierwszego i drugiego filaru kultury bezpieczeństwa¹⁰⁹.

Po ósme, Leon Petrażycki był twórcą polityki prawa, jako już dzisiaj odrębnej dyscypliny naukowej, której zadaniem jest niesienie postępu i doskonalenie istniejącego w społeczeństwie porządku prawnego. Istota polityki prawa polega na uzasadnionym naukowo przewidywaniu następstw, jakich spodziewać się należy w razie wprowadzenia pewnych przepisów prawnych¹¹⁰.

Takie działanie po pierwsze, wymaga współpracy zarówno tworzących prawo legislatorów, jak również socjologów, jako badaczy przewidujących skutki projektowanego prawa w działaniu, w życiu społecznym, a po drugie, wymaga skrupulatności i kontynuacji, polega bowiem na przewidywaniu motywacyjnego i wychowawczego oddziaływania norm prawnych. Jak zauważył A. Podgórecki, polityka prawa obejmuje również zagadnienie zasad polityki ustawodawczej¹¹¹, hierarchii norm prawnych i źródeł prawa, a kształtowana jest w określonych, zmiennych ustrojach społecznych. Hierarchicznie i przejrzysto zbudowany system regulacji prawnych, tworzony w oparciu o racjonalny proces stanowienia prawa daje poczucie bezpieczeństwa prawnego wyrażającego się w przewidywalności podmiotów zaangażowanych w tworzenie tego prawa.

Celem polityki prawa powinien zatem być ideał powszechnej miłości, jako stan pełnej socjalizacji człowieka uspołecznionego i solidarnego dzięki zdrowej świadomości prawnej, kierujący się szacunkiem i życzliwością¹¹². Realizacja tej petrażyckańskiej myśli daje możliwość kształtowania określonych, pożądanych i pozytywnych postaw społecznych kształtujących się w duchu prawa, a tym samym pozwala na osiągnięcie wysokiego poziomu bezpieczeństwa prawnego.

Obecnie ideał ten wydaje się nadal odległy, ale postulaty polityki prawa warto afirmować oraz stosować w gwarantującym podnoszenie poziomu kultury bezpieczeństwa

- bezpieczeństwo prawne procesie legislacyjnym, w szczególności w trzech etapach:
- na etapie pierwotnym, tj. na etapie podejmowania decyzji o potrzebie uregulowania prawnego danej materii życia społecznego, poprzez podjęcie analizy obejmującej potrzeby regulowania tej materii przepisami prawa, potrzeby społecznej takiej regulacji, postawy społecznej wobec podjęcia procesu legislacyjnego w tej materii,
  - na etapie wtórnym, tj. na etapie opracowywania założeń do projektów aktów prawnych, poprzez uwzględnienie postulatów i potrzeb społecznych wobec prawa,
  - na etapie badania skutków społecznych przewidywanych, konkretnych regulacji, czyli na etapie tzw. Oceny Skutków Regulacji, towarzyszącej każdemu tworzonemu projektowi aktu prawnego, poprzez aktywne zaangażowanie społeczeństwa w materię podlegającą regulacjom i dotyczące jej projektowane akty prawne.

Należy również zwrócić uwagę, aby prawo chroniło uniwersalne, ponadnarodowe wartości, pomimo zmieniających się warunków politycznych. Prawo powinno być gwarantem na przestrzeni czasu poczucia bezpieczeństwa i tak kształtować stosunki społeczne, aby stwarzać warunki do realnego rozwoju społeczeństwa, kształtującego wzrost poziomu stanu bezpieczeństwa poprzez pożądane postawy społeczne.

¹⁰⁹ M. Cieślarczyk, *Kultura bezpieczeństwa i obronności* Siedlce 2011, s. 40, 91; por. S. Jarmoszko, *Nowe wzory kultury bezpieczeństwa a proces deteroizacji więzi społecznej*, [w:] *Jedność i różnorodność. Kultura vs. kultury*, Reklajtis E., Wiśniewski R., Zdanowski J.(red.), ASPRA-JR, Warszawa 2010, s. 110–114.

¹¹⁰ L. Petrażycki, *Wstęp do nauki prawa i moralności*, Warszawa 1959, s. 13.

¹¹¹ Podgórecki A., *Socjologiczna teoria prawa*, A.W. i T. Interart-Tal, Warszawa 1998, s. 201.

¹¹² K. Pol, *Poczet prawników...*, s. 734.

Po dziewiąte, Leon Petrażycki zwrócił uwagę na organizacyjną rolę prawa w społeczeństwie, tj. rolę gwarantującą bezpieczeństwo prawne. Prawo, rozumiane jako zjawisko psychiczne, a więc przeżycie ludzkie organizuje i porządkuje życie społeczne¹¹³ w ten sposób, że wywołując świadomość obowiązku u jednych, wywołuje tym samym świadomość szczególnych uprawnień u innych. Normalnym zatem jest, gdy społeczeństwo podporządkowuje się wybranej władzy, w zamian za co władza ta zapewnia mu należyte kierowanie i godne życie, tak jak dziecko podporządkowuje się rodzicom, którzy zapewniają mu wychowanie i jednocześnie posiadanie przywilejów wieku dziecięcego. Celem prawa w takiej sytuacji jest zagwarantowanie pewności istnienia ww. mechanizmów społecznych oraz zagwarantowanie istnienia systemu sankcji za postawy społeczne sprzeczne z prawem, polegające na niedostosowaniu się grup społecznych lub indywidualnych osób do ustalonych w ten sposób mechanizmów.

W niniejszych rozważaniach powstaje jednak pytanie otwarte i aktualny do dziś problem socjologiczno-prawny związany z drugim filarem kultury bezpieczeństwa: czy zawsze jest tak, że człowiek ma w tej samej sprawie tylko świadomość obowiązku albo tylko świadomość uprawnienia w czystej ich postaci, czy jednak nasza psychika nie jest do końca tak zdecydowana? Jak każdy z nas rozumie bezpieczeństwo prawne oraz jakie elementy i relacje składają się na to określenie? Odpowiedź na to pytanie z pewnością zależy od ustroju politycznego, społecznego, prawnego, a więc od kultury panującej w danym państwie i jego społeczeństwie lub na danym obszarze, w społecznościach na nim zamieszkujących. Oznacza to, że bezpieczeństwo prawne jest określeniem względnym, relatywnym w odniesieniu do panujących w społeczeństwie stosunków politycznych, gospodarczych i kulturowych. Co więcej, bezpieczeństwo prawne jest dynamiczne, podlega procesowi ewolucji i zmian, mających na celu ciągłe doskonalenie i coraz pełniejsze dostosowanie prawa do istniejących potrzeb i oczekiwań społecznych.

Po dziesiąte, Leon Petrażycki stworzył podstawowe elementy obecnie rozumianego prawa zobowiązań. Każdy system stosunków społecznych oparty jest jednocześnie na uprawnieniu jednych grup społecznych lub jednostek, którym odpowiada obowiązek innych grup społecznych lub jednostek i odwrotnie. System stosunków prawnych jest więc elementem systemu stosunków społecznych. Opiera się on na tych samych dychotomicznych relacjach, nazwanych jedynie innymi określeniami, np. wierzyciel (wierzycielność) i dłużnik (dług), a stosunek istniejący między nimi to nie stosunek społeczny, tylko stosunek zobowiązaniowy, natomiast kultura bezpieczeństwa w tych stosunkach oparta jest na bezpieczeństwie prawnym, świadomie kształtowany przez społeczeństwo, w którym ta kultura jest budowana.

Zakończenie

Leon Petrażycki jest z pewnością jednym z najwybitniejszych polskich uczonych socjologii prawa i prekursorem rozwoju wiedzy na temat postaw społecznych wobec prawa i bezpieczeństwa prawnego. Jego wpływ na kształtowanie kultury bezpieczeństwa nie ograniczał się jedynie do analizy zjawisk czysto socjologicznych, czy prawniczych, ale rozszerzał się na badanie psychiki ludzkiej, motywów i przyczyn ludzkiego postępowania, którego jednym z przejawów jest tworzenie i przestrzeganie norm prawnych. Petrażycki zapoczątkował kontynuowany dziś rozwój studiów socjologicznych nad problematyką emocji i ich wpływu na kształt i stosowanie przepisów, a przez to na kształt stosunków społecznych i na kształtowanie postaw społecznych wobec prawa.

¹¹³ J. Szacki, *Sto lat socjologii Polskiej...*, s. 453.

Teorie Leona Petrażyckiego do dziś mogą być wykorzystywane w procesie stanowienia norm postępowania w oparciu o systemy prawa ale także z jednoczesnym uwzględnieniem doświadczeń prawa - czynnika społecznego, ludzi, zajmujących się merytorycznie materią regulacyjną.

Biorąc pod uwagę myśli petrażyckańskie, można stwierdzić, że obecnie, na etapie obowiązującego i projektowanego prawa postulowanym, przedmiotem badań powinno być, m. in.:

- nastawienie społeczne wobec już obowiązujących przepisów i wynikających z nich norm postępowania dla społeczeństwa (postawy społeczne wobec prawa),
- czy prawo jest adekwatne do potrzeb życia społecznego i oczekiwań społecznych,
- możliwość zastosowania obowiązujących przepisów, tj. czy jest luka w prawie i społeczeństwo podejmuje samodzielne działania w celu jej wypełnienia i realizacji obowiązków lub uprawnień, kierując się swoimi emocjami,
- czy jest nadmiar regulacji powodujący, że społeczeństwo niechętnie stosuje prawo i w ten sposób powstają negatywne, oportunistyczne postawy wobec prawa,
- czy przepisy i wynikające z nich normy prawne gwarantują bezpieczeństwo prawne na poziomie oczekiwań i postaw społecznych,
- czy zmiany prawa nie są zbyt częste, powodując swoistą relatywizację norm prawa i ich dewaluację, obniżając w ten sposób poziom kultury bezpieczeństwa.

i dopiero wówczas powinna być podejmowana decyzja o konieczności wprowadzania nowych przepisów lub konieczność ich nowelizacji.

Warto również podkreślić, że Leon Petrażycki miał wielu uczniów w szczególności w Niemczech i w Rosji, a jako naukowiec zaangażowany był w pełni w życie akademickie. Kierował on po raz pierwszy katedrą zawierającą w nazwie wyraz „socjologia” na Uniwersytecie Warszawskim. Jego polscy kontynuatorzy to przede wszystkim: J. Wróblewski, J. Kowalski, K. Opalek., J. Lande, M. Ossowska, M. Borucka-Arctowa, A. Podgórecki. Stąd też w polskiej myśli socjologicznej i prawniczej, również tej związanej z kulturą bezpieczeństwa, dorobek Leona Petrażyckiego zajmuje pozycję szczególną, co wielokrotnie podkreślali i nadal podkreśla wielu wybitnych polskich uczonych.

Lp.	Autor	Treść wypowiedzi
1.	Kojder A.	Recepcja twórczości Leona Petrażyckiego jest czymś wyjątkowym, a nawet niezwykłym. Pomimo, że od ukazania się jego głównych dzieł minie niebawem stulecie, stale spotykają się one z odzewem, ciągle na ich temat powstają nowe opracowania, komentarze i szkice ¹¹⁴
2.	Kojder A.	Petrażycki nigdy w istocie nie przestał mieć uczniów. To jedyny przedstawiciel wczesnej socjologii polskiej, który potrafi fascynować współczesnego czytelnika ¹¹⁵
3.	Kotarbiński T.	W dziełach Petrażyckiego zawierają się rzadkie skarby oryginalnej pomysłowości tak bardzo cenne ¹¹⁶
4.	Cywiński Z.	Celność spostrzeżeń i precyzja pojęciowa, wraz z oczywistą otwartością owych koncepcji, do dziś inspirują zarówno analizy teoretyczne, jak i empiryczne badania rzeczywistości prawnej ¹¹⁷

¹¹⁴ A. Kojder, w: L. Petrażycki, *O pobudkach...*, s. I.

¹¹⁵ Tenże, s. VIII.

¹¹⁶ T. Kotarbiński, [w:] K. Pol, *Poczet prawników...*, s. 748.

¹¹⁷ Z. Cywiński, *Kilka uwag o ujęciach świadomości prawnej*, *Studia Iuridica XXXI/1996*, www.wuw.pl/ksiegarnia/tresci/studiaiuridica/31/31_1.pdf, dostęp: 19.04.2013, godz. 23.03, s. 10.

lipiec – sierpień 2012

5.	Lande J.	Petrażycki wyłamał drzwi do badania empirycznego rzeczywistości i zerwał z dogmatyzmem normatywistycznym ¹¹⁸ (...) nie przestał interesować się rzeczywistością i nie zatracił „wyobraźni socjologicznej” ¹¹⁹
6.	Tatarkiewicz W.	Nie miałem nigdy wątpliwości, że Leon Petrażycki był jednym z najwybitniejszych umysłów filozoficznych, jakie wydała Polska ¹²⁰

---

¹¹⁸ J. Lande, [w:] J. Szacki, *Sto lat socjologii Polskiej ...*, s. 59.

¹¹⁹ Tenże, s. 62.

¹²⁰ W. Tatarkiewicz, w: K. Pol, *Poczet prawników...*, s. 750.

Bibliografia:

1. Cieślarczyk M., *Kultura bezpieczeństwa i obronności* Siedlce 2011.
2. Cywiński Z., *Kilka uwag o ujęciach świadomości prawnej*, Studia Iuridica XXXI/1996, www.wuw.pl/ksiegarnia/tresci/studiaiuridica/31/31_1.pdf.
3. Depo J., Piwowarski J., *Bezpieczeństwo informacyjne. Informacje niejawne*, cz. I oraz II, Kraków 2012.
4. Aronson E., Wilson T. D., Akert R. M., *Psychologia społeczna. Serce i umysł*, Zysk i S-ka, Poznań 1997.
5. Frieske K., *Socjologia prawa*, Polskie Wydawnictwo Prawnicze Iuris, Warszawa-Poznań 2001.
6. Jarmoszko S., *Nowe wzory kultury bezpieczeństwa a proces deteroizacji więzi społecznej*, [w:] *Jedność i różnorodność. Kultura vs, kultury*, Reklajtis E., Wiśniewski R., Zdanowski J.(red.), ASPRA-JR, Warszawa 2010.
7. Kojder A., *Idee społeczno-prawne Leona Petrażyckiego i ich współczesne kontynuacje*, www2.wpia.uw.edu.pl/files/Idee_spoeczno-prawne_LP.pdf?short.
8. Kojder A., *Komu służy w Polsce prawo?*, <http://www2.wpia.uw.edu.pl/files/Komus%C5%82%C5%BCy%20prawo.pdf?short>.
9. Kolarzowski J., *Definicja i funkcje polityki kryminalnej w pracach Bronisława Wróblewskiego*, Studia Iuridica XXXI/1996, www.wuw.pl/ksiegarnia/tresci/studiaiuridica/31/31_2.pdf.
10. Marshall G. (red.), *Słownik socjologii i nauk społecznych*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 2004.
11. Petrażycki L., *O pobudkach postępowania i o istocie moralności i prawa*, Oficyna Naukowa 2002.
12. Petrażycki L., *Teoria prawa i państwa w związku z teorią moralności*. T. 1., PWN, Warszawa 1959.
13. Petrażycki L., *Teoria prawa i państwa w związku z teorią moralności*. T. 2., PWN, Warszawa 1960.
14. Petrażycki L., *Wstęp do nauki polityki prawa*, Warszawa 1968.
15. Petrażycki L., *Wstęp do nauki prawa i moralności*, Warszawa 1959.
16. Piwowarski, *Bezpieczeństwo jako pożądany stan oraz jako wartość*, [w:] *Bezpieczeństwo jako wartość*, Kraków 2010, 56-57.
17. Piwowarski, *Estetyka jako ważny czynnik kultury bezpieczeństwa przestrzeni środowiska lokalnego*, [w:] *Bezpieczeństwo społeczności lokalnej*, A. Lewkowicz, T. Majer (red.), Olsztyn 2012.
18. Piwowarski J., *Etyka funkcjonariusza Policji. Źródła, motywacje, realizacja*, Kraków 2012.
19. Podgórecki A., *Socjologiczna teoria prawa*, A.W. i T. Interart-Tal, Warszawa 1998.
20. Pol K., *Poczet prawników polskich*, Wyd. C.H. Beck, Warszawa 2000.
21. Seidler G., Groszczyk H., Pieniążek A., *Wprowadzenie do nauki o państwie i prawie*, Wyd. Uniwersytetu Marii Curie - Skłodowskiej, Lublin 2010.
22. *Słownik języka polskiego*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.
23. Szacki J. (red.), *Sto lat socjologii polskiej Od Supińskiego do Szczepańskiego*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 1995.
24. Sztompka P., *Socjologia Analiza społeczeństwa*, Wyd. Znak, Warszawa 2007
25. Szyszkowska M. (red.), *Filozofia prawa*, Wyd. Prawnicze PWN, Warszawa 2001.
26. <http://www.ptta.pl/pef/pdf/p/petrazycki.pdf>.